

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КИРІЙ ЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

УДК № 343.120

**ВІДОМЧИЙ, СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА
ВІДМОВОЮ В ПОРУШЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, професор

Коваленко Євген Георгійович,

Київський національний університет внутрішніх справ,

професор кафедри кримінально-процесуальної діяльності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Михайленко Олександр Романович,

Національна академія прокуратури України, завідувач кафедри теорії і практики

прокурорської діяльності

доктор юридичних наук, професор

Галаган Володимир Іванович,

Київський національний університет внутрішніх справ,

професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту

підготовки слідчих і криміналістів

Захист відбудеться 25.01.2008 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 у Київському національному університеті внутрішніх справ (03035, м. Київ – 35, пл. Солом'янська 1)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету внутрішніх справ (03035, м. Київ – 35, пл. Солом'янська 1)

Автореферат розісланий 23.12.2007 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процесуальна діяльність, пов'язана з прийняттям уповноваженими органами держави рішень про відмову в порушенні кримінальної справи, лише на перший погляд видається простою. Аналіз кримінально-процесуальної літератури дозволяє дійти висновку про те, що дослідженню цього питання і проблемам, що виникають у зв'язку з прийняттям такого процесуального рішення, приділяється значно менше уваги, ніж рішенню про порушення кримінальної справи.

За даними департаменту зв'язків із громадськістю МВС України протягом 2002–2006 років до органів внутрішніх справ України надійшло 11 мільйонів заяв та повідомлень про злочини. Кількість заяв та повідомлень за п'ять років зросла більш як наполовину. З 2003 року спостерігається тенденція до скорочення питомої ваги заяв та повідомлень, за якими порушено кримінальні справи. У цілому по Україні кількість порушених справ за п'ятиріччя зменшилася на 10,5 %. Питома вага рішень про відмову в порушенні кримінальних справ, починаючи з 2003 року, навпаки, зростає. Кількість рішень про відмову в порушенні кримінальних справ зросла за п'ять років більш як на 80 %. Починаючи з 2002 року спостерігалася тенденція до зниження кількості скасованих прокурорами постанов про відмову в порушенні кримінальних справ з одночасним їх порушенням (з –0,4 % до –23 %), що тривала до 2004 року. У 2005 році кількість скасованих прокурорами постанов збільшилася на 17,5 %, а у 2006 році – на 10,7 %.

Кожне рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, скасоване прокурором чи судом, створює загрозу порушення прав і свобод людини і громадянина, а в деяких випадках приводить до безкарності осіб, які вчинили злочин. Ця тенденція диктує нові умови, що викликають необхідність в посиленні відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за законністю і обґрунтованістю даного процесуального рішення.

В юридичній літературі питанням, пов'язаним з порушенням та відмовою в порушенні кримінальної справи, присвячені праці М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, З.З. Зіннатуліна, М.В. Жогіна, Л.М. Карнеєвої, Є.Г. Коваленка, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, О.Р. Михайленка, В.А. Михайлова, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, П.П. Підюкова, Д.П. Письменного, В.М. Савицького, С.М. Стахівського, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, Ф.Н. Фаткуліна, В.П. Шибіка, С.А. Шейфера, Н.А. Якубовича та інших.

При дослідженні інших питань теми дисертації використовувались праці ряду відомих вчених з питань відомчого контролю: О.В. Бауліна, Є.І. Вороніна, В.І. Галагана, В.В. Кальницького, Н.С. Карпова, О.М. Ларіна, А.П. Мінюкова, П.І. Мінюкова, В.Ф. Статкуса, Х.С. Таджиєва, В.Я. Чеканова; прокурорського нагляду – А.М. Бакаєва, В.І. Баскова, І.В. Вернидубова, Ю.М. Грошевого, В.В. Долежана, М.В. Косюти, О.Р. Михайленка, М.В. Руденка, Г.П. Середи, В.Я. Тація, Е.Б. Черв'якової, О.О. Чувільова, П.В. Шумського, Ю.С. Шемшученка та інших. Що стосується висвітлення питань судового контролю, то основою дослідження стали праці М.О. Колоколова, В.А. Лазаревої, П.А. Лупінської, В.Т. Маляренка, П.П. Пилипчука, А.Р. Туманянц, Л.В. Черечукіної та інших вчених).

На дисертаційному рівні в Україні рішення про відмову у порушенні кримінальної справи досліджувалося ще у 1980 році Д.П. Письменним і в 1990 році П.П. Підюковим. Але дані дослідження підготовлені в інших суспільно-історичних умовах на підґрунті законодавства СРСР та союзних республік і були спрямовані на визначення і удосконалення прийняття процесуального рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. На дисертаційному рівні питання відомчого, прокурорського нагляду і судового контролю за прийняттям такого процесуального рішення не досліджувалося. Саме ця обставина зумовила обрання теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до напрямків, визначених Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001–2005 роки, затвердженою Указом Президента України № 1376/2000 від 25 грудня 2000 року, Концепцією розвитку системи відомчої освіти та вузівської науки на період 2001–2005 років (рішення Колегії МВС України № 39 КМ/1 від 18 грудня 2000 року). Наукове дослідження виконано згідно з п. 6.1. Пріоритетних напрямків фундаментальних і прикладних наукових досліджень навчальних закладів і науково-дослідних установ МВС України на період 2002–2005 років, затверджених наказом МВС України “Про заходи щодо організації проведення науково-дослідних робіт та провадження їх результатів в практичну діяльність органів внутрішніх справ України” № 635 від 30 червня 2002 року. Дисертація спрямована на реалізацію п. 47 наказу МВС України “Про затвердження пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004–2009 років” № 755 від 5 липня 2004 року. Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 6 від 25 травня 2004 року), схвалена Координаційним бюро з проблем кримінального процесу Академії правових наук України (перелік № 9, поз. 627).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації ставиться визначити наукові основи інституту відмови в порушенні кримінальної справи, дослідити теоретичні положення та практику застосування, удосконалити його законодавче забезпечення з метою підвищення ефективності відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за прийняттям рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення наступних завдань:

- дослідити норми чинного кримінально-процесуального законодавства України, а також проекту КПК України, що стосуються інституту відмови в порушенні кримінальної справи;
- проаналізувати висловлені в юридичній літературі точки зору щодо поняття відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за прийняттям рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, з урахуванням яких сформулювати авторське визначення даних понять;
- визначити правові наслідки відмови в порушенні кримінальної справи і дотримання гарантій прав громадян при їх застосуванні у практичній діяльності;
- з'ясувати порядок здійснення відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за прийняттям рішення про відмову в порушенні кримінальної справи в інших державах (Російська Федерація, Франція, ФРН тощо);

– окреслити співвідношення відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за відмовою в порушенні кримінальної справи;

– розкрити проблеми та недоліки законодавчого регулювання відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи;

– розробити та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України, яке регулює відомчий, судовий контроль і прокурорський нагляд за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи та забезпеченням законності і обґрунтованості прийняття даного рішення.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають між суб'єктами кримінального процесу при перевірці заяви чи повідомлення про злочин і прийнятті процесуального рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за відмовою в порушенні кримінальної справи.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах пізнання, обраних відповідно до поставлених мети і завдань, його об'єкта та предмета. Методологічну основу дослідження становить *діалектичний метод* пізнання, на основі якого досліджені правові явища на стадії порушення кримінальної справи, виявлені нерегульовані і суперечливі положення за темою дисертації. *Метод системного аналізу* надав можливість проаналізувати положення чинного законодавства України, основоположні законодавчі та нормативні документи, наукові праці з метою з'ясування сутності, поняття і значення відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за прийняттям рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. *Формально-юридичний метод* застосовувався при співставленні норм чинного КПК України (далі – КПК) та його проекту, обґрунтуванні висновків і пропозицій щодо їх доповнення чи уточнення. *Порівняльно-правовий метод* використовувався для зіставлення чинного законодавства України з кримінально-процесуальним законодавством ряду зарубіжних країн. *Формально-логічний метод* застосовувався при встановленні сутності та визначенні понять “відмова в порушенні кримінальної справи”, “відомчий контроль”, “прокурорський нагляд”, “судовий контроль”. *Соціологічні методи* використовувалися під час анкетування начальників слідчих відділів (відділень), начальників органів дізнання, прокурорів, суддів, адвокатів щодо питань, які досліджувалися, та підведення підсумків. *Методи статистики* використовувались для аналізу і узагальнення результатів вивчення матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи.

Правову базу дослідження складають Конституція України; Закони України; рішення Конституційного Суду України; постанови Пленуму Верховного Суду України, міжнародні документи та договори, КПК та його проект (реєстр. № 0952 від 25 травня 2006 року) і експертні висновки щодо нього, кримінально-процесуальне законодавство ряду іноземних держав (Російської Федерації, Сполучених Штатів Америки, Франції, Федеративної Республіки Німеччини), відомчі нормативні акти Генеральної прокуратури України, МВС України.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, отримані в результаті вивчення 1125 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, складені

співробітниками МВС та прокуратури Київської області за період з 2002 по 2006 роки; дані, отримані при опитуванні протягом 2003–2005 р.р. за спеціально розробленою анкетною 250 осіб, у тому числі: начальників слідчих підрозділів – 50, начальників органів дізнання – 50, працівників прокуратури – 50, суддів – 50, адвокатів – 50. Використані статистичні дані Управління інформаційних технологій при ГУ МВС України в Київській області за 2003–2006 роки. При підготовці дисертації використовувався власний багаторічний досвід дисертанта на посаді дізнавача Богуславського РВ ГУ МВС України в Київській області.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням проблем відомчого і судового контролю та прокурорського нагляду за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи. В дослідженні сформульовано ряд нових положень та висновків, які є внеском до теорії кримінального процесу з даної проблематики і важливим для юридичної практики, а саме:

Вперше:

- аргументована необхідність наділити начальника органу дізнання правом продовжувати строки розгляду матеріалів, що стосуються тілесних ушкоджень терміном до одного місяця з обов'язковим повідомленням постраждалій особі про продовження строку розгляду поданої нею заяви;

- запропоновано з метою посилення прокурорського нагляду за законністю і обґрунтованістю відмови в порушенні кримінальної справи передбачити окрему форму статистичної звітності, яка надасть можливість відстежити подальшу долю порушених прокурором кримінальних справ після скасування постанови про відмову в порушенні кримінальної справи;

- визначено, що необґрунтованим є строк зберігання матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи протягом 5 років, тому що дані матеріали повинні зберігатись до закінчення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності в залежності від кваліфікації злочину.

- запропоновано доповнити КПК окремим розділом з назвою “Особливості кримінального провадження у відношенні окремої категорії осіб державних органів, посадових осіб, адвокатів”, де у відповідних статтях визначити категорію осіб, у відношенні яких буде здійснюватись особливий порядок кримінального провадження, та роз'яснити порядок прийняття рішення про порушення та про відмову в порушенні кримінальної справи, у відношенні даних осіб.

- сформульовано на підставі отриманих під час дослідження наукових результатів низку пропозицій щодо змін та доповнень до статей 44, 48, 99, 99¹, 100, 114¹ чинного КПК, статей 6, 40, 43, 50, 198, 210, 212 проекту КПК з питань дотримання прав громадян при прийнятті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи та наведено власні редакції даних статей.

Удосконалено:

- сутність понять “відмова в порушенні кримінальної справи”, “відомчий контроль”, “прокурорський нагляд”, “судовий контроль”;

- запропоновано елементи предмету доказування стосовно стадії порушення кримінальної справи;

– визначено найбільш оптимальний порядок повідомлення зацікавлених осіб про прийняте процесуальне рішення з метою недопущення порушень їх процесуальних прав.

Набули подальшого розвитку:

– точка зору, що у кримінально-процесуальному розумінні до моменту винесення постанови про визнання особи потерпілим, дану особу слід вважати постраждалою від злочину;

– положення про необхідність з метою суттєвого поліпшення якості та об'єктивності прийняття такого важливого рішення як відмова в порушенні кримінальної справи, законодавчо розширити перелік слідчих дій (допит, судова експертиза), проведення яких можливе до порушення кримінальної справи і не призведе до порушення конституційних прав учасників процесу, а забезпечить уникнення непотрібного дублювання даних процесуальних актів;

– пропозиції про необхідність розробки і прийняття наказу “ Про відомчий контроль за діяльністю органів дізнання та досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України”;

– теза про доцільність затвердження прокурором постанови про відмову в порушенні кримінальної справи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані результати та сформульовані теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки є певним вкладом у теорію кримінального процесу і використовуються:

– у законодавчій діяльності – для удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України та під час роботи над проектом КПК, а також в процесі підготовки інших законопроектів, нормативних актів, які регулюють діяльність органів розслідування, прокуратури та суду у кримінальному судочинстві. Основні положення і висновки дисертації сформульовані в пропозиціях, направлених до Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя (Лист № 46/3684 від 1 грудня 2006 року);

– у практичній діяльності органів досудового слідства та дізнання МВС України – для прийняття законного і обґрунтованого рішення про відмову в порушенні кримінальної справи (Акт впровадження в практичну діяльність Головного слідчого управління МВС України в Київській області № 19/14 від 22 лютого 2007 р.);

– у навчально-методичній роботі – при підготовці окремих розділів навчальних та навчально-методичних посібників з курсу “Кримінальний процес України”, спецкурсу “Дізнання в ОВС”. Частина теоретичних положень, висновків і пропозицій використовується в навчальному процесі Київського національного університету внутрішніх справ при викладанні лекцій за темами: “Учасники кримінального процесу”, “Докази і доказування”, “Порушення кримінальної справи”, “Процесуальна діяльність органів дізнання в стадії порушення кримінальної справи”, “Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за провадженням дізнання”, “Оскарження дій та процесуальних рішень органів дізнання” під час вивчення курсу кримінального процесу та дізнання (Акт впровадження наукових розробок у Київському національному університеті внутрішніх справ від 16 квітня 2007 року);

– у науково-дослідній роботі – сформульовані, аргументовані та викладені

теоретичні положення, висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових розробок теоретичних питань, що стосуються законності та обґрунтованості прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертації обговорені на засіданні міжкафедрального семінару кафедр кримінального процесу, криміналістики, досудового розслідування Київського національного університету внутрішніх справ, доповідалися на трьох науково-практичних конференціях: “Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості” (Львівський юридичний інститут МВС України, 8–9 квітня 2005 року); “Україна 2005: поступальна хода до верховенства права” (Національна академія внутрішніх справ України, 15 квітня 2005 року); “Проблеми підвищення ефективності державного управління в правоохоронній діяльності” (Академія управління МВС, 14 квітня 2006 року).

Публікації. Основні результати дослідження оприлюднені у чотирьох статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації визначається її метою, завданнями та предметом дослідження. Робота композиційно складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 220 сторінок, із них основний текст викладено на 158 сторінках, додатки на 35 сторінках, список використаних джерел складається з 308 найменувань на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються об’єкт, предмет, мета і завдання дослідження, формулюється наукова новизна роботи, пропонується теоретичне й практичне застосування основних положень дисертації та одержаних висновків, висвітлюється ступінь апробації результатів дослідження та подаються відомості щодо публікацій за темою дисертації.

Розділ перший – “Правове визначення підстав та процесуальний порядок відмови в порушенні кримінальної справи” присвячений аналізу існуючих у кримінально-процесуальному законодавстві України підстав та процесуальному порядку відмови в порушенні кримінальної справи і складається з двох підрозділів.

У **підрозділі 1.1. “Поняття та підстави відмови в порушенні кримінальної справи”** розкривається зміст відмови в порушенні кримінальної справи та аналізуються підстави і процесуальний порядок їх застосування при прийнятті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

У спеціальній літературі (В.Д. Арсеньєв, А.Я. Дубинський, Ц.М. Каз, Є.Г. Коваленко, В.Т. Нор, Р.Ю. Савонюк, С.М. Стахівський) існують різні точки зору щодо таких понять теорії доказування, як предмет і межі доказування, які виступають в якості критеріїв оцінки законності і обґрунтованості прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. На підставі аналізу таких поглядів сформульоване авторське визначення предмету доказування на стадії порушення кримінальної справи як передбаченої законом сукупності елементів кримінально-процесуального доказування, які направлені на встановлення наявності

чи відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, запропоновані його елементи.

Звертається увага на дискусійне питання щодо можливості проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи. Проаналізувавши висловлені в науковій літературі точки зору (І.В. Вернидубов, А.Я. Дубинський, Є.Г. Коваленко, Є.В. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова), дисертант обґрунтовує необхідність законодавчого розширення переліку слідчих дій шляхом дозволу на проведення допиту, судово-медичної та автотехнічної експертизи до порушення кримінальної справи. Рішення саме таким чином цього питання не призведе до порушення конституційних прав учасників процесу, а суттєво поліпшить якість і об'єктивність прийняття такого важливого рішення, як відмова в порушенні кримінальної справи. Результати проведеного анкетування свідчать, що 79 % опитаних начальників органів дізнання, 83 % начальників слідчих підрозділів, 62 % працівників прокуратури, 57 % суддів, 86 % адвокатів, погодились з необхідністю передбачити в законі можливість проведення вказаних слідчих дій до порушення кримінальної справи.

Детально розглядаються висловлені у науковій літературі (Д.П. Письменний, В.Т. Маляренко, В.М. Тертишник, М.Є. Шумило) класифікації підстав відмови в порушенні кримінальної справи і підтримується точка зору щодо існування двох груп: матеріально-правових та процесуальних підстав відмови в порушенні кримінальної справи.

Законність прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, на думку дисертанта, полягає в тому, що даний процесуальний акт, повинен бути складений уповноваженим на те суб'єктом, з точним дотриманням норм чинного КПК, а обґрунтованість повинна виражатися в тому, що викладені в постанові висновки про факти, що перевіряються, і процесуальне рішення, що базується на них, зумовлені доказами, отриманими в результаті діяльності з перевірки заяви або повідомлення про злочин.

У підрозділі 1.2. “Правові наслідки прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи” розглядаються аспекти процесуального характеру, що стосуються цього питання.

Аргументовано підтримується точка Л.І. Шаповалової у частині, що до винесення постанови про визнання особи потерпілим, у кримінально-процесуальному розумінні дану особу, слід вважати постраждалою від злочину.

Вивчаючи питання розгляду та перевірка заяв та повідомлень щодо депутатів місцевих рад, суддів, адвокатів, які розглядаються в порядку виключної компетенції, дисертант відмічає, що на законодавчому рівні відсутні конкретні вказівки на категорію осіб, яким належить право приймати рішення про відмову в порушенні кримінальної справи щодо вищезазначених суб'єктів кримінального процесу, і обґрунтовує необхідність доповнити КПК окремим розділом з назвою “Особливості кримінального провадження у відношенні окремої категорії осіб”. У відповідних статтях цього розділу пропонується визначити категорію осіб, у відношенні яких буде здійснюватись особливий порядок кримінального провадження, та роз'яснити

порядок прийняття рішення про порушення та про відмову в порушенні кримінальної справи по відношенню до даних осіб.

Рішення про відмову в порушенні кримінальної справи спричиняє появу системи правових наслідків. Одні з них настають в усіх випадках закінчення провадження у стадії порушення кримінальної справи і відносяться до основних. Це направлення копії постанови про відмову в порушенні кримінальної справи прокурору; повідомлення про відмову в порушенні кримінальної справи, направлене зацікавленим особам, підприємствам, установам, організаціям; направлення зацікавленим особам копії постанови про відмову в порушенні кримінальної справи; роз'яснення зацікавленим особам права на оскарження відмови в порушенні кримінальної справи прокурору (ст. 99¹ КПК) або до суду (ст. 236¹ КПК) і порядку реалізації цього права. До факультативних наслідків відносяться ті з них, настання яких залежить від результатів дослідного провадження за конкретної заявою чи повідомленням про злочин. Зокрема, до таких наслідків відносяться: направлення матеріалів відмови в порушенні кримінальної справи для застосування заходів впливу або адміністративного стягнення чи іншого виду юридичної відповідальності; роз'яснення зацікавленим особам порядку відновлення їх порушених прав. Кожен з цих наслідків детально аналізується, визначаються недоліки їх процесуального врегулювання, пропонуються напрями їх усунення шляхом внесення змін і доповнень до чинного КПК і його проекту.

Розділ другий – “Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за дотриманням процесуального порядку, законністю і обґрунтованістю відмови в порушенні кримінальної справи” складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1. “Відомчий контроль за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи” присвячений організації і здійсненню відомчого контролю зі сторони начальника органу дізнання і слідчого відділу за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи.

Виходячи з визначення контролю як функції управління за дотриманням правових норм підлеглими суб'єктами з метою забезпечення законності і дисципліни, дисертант пропонує розглядати процесуальний контроль – як діяльність начальника слідчого підрозділу та начальника органу дізнання на підставі кримінально-процесуального законодавства, нормативних та відомчих актів, яка направлена на розкриття злочинів, підвищення якості та скорочення строків провадження досудового розслідування, вжиття заходів щодо забезпечення відшкодування спричинених потерпілим збитків, забезпечення законності в діях підлеглих осіб.

Дисертант на підставі аналізу позицій деяких вчених (В.В. Кальницький, П.І. Мінюков, А.А. Чувільов) та відомчих нормативно-правових актів, вважає за необхідне закріпити в КПК гарантії процесуальної незалежності начальника слідчого відділу та визначити саме поняття “начальник слідчого відділу органів внутрішніх справ”. З цією метою потрібно закріпити право начальника слідчого відділу приймати рішення про порушення кримінальної справи та про відмову в порушенні кримінальної справи, та накласти персональну відповідальність за законність і обґрунтованість прийнятого рішення.

Запропоноване визначення начальника органу дізнання як начальника органу внутрішніх справ, який в межах своєї компетенції здійснює організаційне забезпечення діяльності підлеглих осіб при розгляді заяв і повідомлень про злочини та процесуальний контроль за якістю проведення попередньої перевірки органом дізнання.

З метою врегулювання питання щодо дотримання процесуальних строків при вирішенні питання про відмову в порушенні кримінальної справи, що стосується тілесних ушкоджень, у дисертації висловлено пропозицію надати право начальнику органу дізнання (начальнику органу внутрішніх справ) продовжувати строк попередньої перевірки заяв та повідомлень, якщо нема можливості її завершити у встановлений законом термін, ще на десять діб, а розгляд матеріалів, що стосуються тілесних ушкоджень до отримання акта судово-медичного дослідження, але строком не більше як до одного місяця з обов'язковим повідомленням постраждалій особі про продовження строку розгляду поданої нею заяви.

Доведено необхідність розробки і прийняття наказу МВС України “Про відомчий контроль за діяльністю органів дізнання та досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України”, у якому сформулювати завдання, структуру відомчого контролю, визначити осіб, що мають повноваження здійснювати такий контроль, окреслити основні напрями взаємодії та співвідношення відомчого, судового контролю і прокурорського нагляду при здійсненні досудового провадження. Під час проведення анкетування дисертант з'ясував, що необхідність видання вказаного наказу підтримує 42 % опитаних начальників органів дізнання, 38 % начальників слідчих підрозділів, 27 % працівників суду, 31 % опитаних суддів і 36 % адвокатів.

Піддається критиці пропозиція І.В. Сервецького, який вважає за необхідне замість терміну “відмова в порушенні кримінальної справи” визначити в проекті КПК “припинення протокольного провадження”, а збирання матеріалів у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості проводити за правилами протокольного провадження протягом одного місяця. На думку дисертанта, що по-перше, проста зміна назви прийнятого кінцевого рішення по зібраних матеріалах, не викоринить практику винесення необґрунтованих рішень про відмову в порушенні кримінальної справи. По-друге, подовження строку збирання матеріалів, може призвести до їх невинуватеної тяганини (крім матеріалів, що стосуються тілесних ушкоджень).

У підрозділі 2.2. “Нагляд прокурора за відмовою в порушенні кримінальної справи” звертається особлива увага на законодавче врегулювання форм, методів прокурорського нагляду, засоби реагування прокурорів на необґрунтовані рішення органів дізнання і слідчих про відмову в порушенні кримінальної справи.

Необхідність посилення нагляду за законністю і обґрунтованістю прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи пояснюється тим, що прокурори відмовляють значну кількість таких постанов. Так, у 2005 році в цілому по Україні прокурорами скасовано 15,2 тис. постанов про відмову в порушенні кримінальних справ з одночасним їх порушенням. До дисциплінарної відповідальності притягнуто понад 21 тис. працівників органів внутрішніх справ та 389 – до кримінальної.

Вивчення 1125 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи складених співробітниками МВС та прокуратури за 2002-2006 роки показує, що причиною скасування прокурором постанови про відмову в порушенні кримінальної справи у 41,3% матеріалів була наявність достатніх даних, що вказують на ознаки злочину.

З метою підвищення рівня прокурорського нагляду, на переконання дисертанта, рішення про відмову в порушенні кримінальної справи повинно затверджуватися прокурором. Крім того, потрібно передбачити окрему форму статистичної звітності у якій були б відображені наступні показники: загальна кількість перевірених матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи; кількість скасованих прокурором постанов про відмову в порушенні кримінальної справи з одночасним порушенням кримінальної справи і направлених для проведення додаткової перевірки; кількість осіб, яких було притягнуто до відповідальності за незаконно прийняте рішення про відмову в порушенні кримінальної справи; кількість зупинених, закритих та направлених до суду кримінальних справ порушених після скасування постанови про відмову в порушенні кримінальної справи.

Дисертант вважає з метою уточнення підстав та строків проведення додаткової перевірки, які нині не передбачені в ч. 4 ст. 100 КПК, встановити п'ятиденний строк проведення додаткової перевірки після скасування прокурором постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, а також обов'язок прокурора протягом доби повідомити заявника про результати перевірки.

У підрозділі 2.3. “Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю рішення про відмову в порушенні кримінальної справи органом дізнання, слідчим і прокурором” проаналізовані висловлені в юридичній літературі різні точки зору щодо поняття судового контролю, сформульоване авторське визначення даного поняття, звернено увагу на недоліки процесуальної регламентації судового контролю у чинному КПК.

Судовий контроль здійснюється у трьох формах: 1. Попередній, що полягає у розгляді і вирішенні подань про проведення процесуальних і оперативних дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян. 2. Подальший в межах стадії досудового розслідування, коли судом розглядаються скарги на незаконні і необґрунтовані дії і рішення органу дізнання, слідчого і прокурора. 3. Подальший в судових стадіях процесу – це виявлення порушень, допущених при розслідуванні, у ході судового розгляду і на наступних стадіях процесу. Відзначено, що серед критеріїв попередження свавільних і безпредметних скарг повинно бути, по-перше, що рішення і дії (бездіяльність), які оскаржуються, торкалися інтересів осіб, які приймають участь у судовому провадженні. По-друге, скарга повинна стосуватись порушення конституційних прав і свобод заявника чи неможливості доступу до здійснення правосуддя.

З'ясовано, що в ч. 1 ст. 44 КПК не передбачено: по-перше, права на захист прав і законних інтересів такого учасника процесу, як потерпілий та його представник. Тим самим не виконується ст. 2 КПК, та ст. 49 КПК, в якій зазначається, що потерпілий має рівні з обвинуваченим можливості для захисту своїх прав та законних інтересів в судовому процесі. По-друге, захисник приймає участь у процесі вже при провадженні кримінальної справи з такою практикою погодитися важко, оскільки право на захист

законних інтересів повинні мати всі учасники процесу, визначені у п. 8 ч. 1 ст. 32 КПК на будь-якій стадії кримінального судочинства.

У зв'язку з викладеним у дисертації запропоновано внести доповнення до ст. 48 КПК та ст. 50 проекту КПК, де надати право захиснику ознайомлюватись із матеріалами справи, у якій відмовлено в порушенні кримінальної справи чи її закрито провадженням, якщо ці справи стосуються прав і законних інтересів осіб, яким захисник надає правову допомогу.

Дисертант наголошує на тому, що передбачений в ч. 3 ст. 99¹ КПК семиденний термін оскарження в апеляційному порядку постанови судді про відмову в порушенні кримінальної справи є не виправдано замалим тому, що потерпілий, одержавши поштою винесену суддею місцевого суду постанову, не має реальної можливості за декілька лічених днів написати змістовну апеляцію і належним чином подати її до суду. З метою вдосконалення зазначеної процесуальної норми пропонується збільшити термін оскарження до п'ятнадцяти діб.

Звертається особлива увага на необхідності запровадження касаційного порядку оскарження постанов апеляційних судів по скаргах на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи.

На переконання дисертанта, судовий контроль спрямований на захист прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства. З доповненням КПК статтями 236⁷ та 236⁸, в Україні почав діяти повноцінний механізм судового контролю за діями і рішеннями державних органів і посадових осіб, які здійснюють досудове провадження на стадії порушення кримінальної справи. Поєднання відомчого, судового контролю і прокурорського нагляду за відмовою в порушенні кримінальної справи створює надійний потрійний захисний бар'єр за дотриманням законності і обґрунтованості прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у комплексному дослідженні відомчого, судового контролю і прокурорського нагляду за законністю і обґрунтованістю рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. На основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування, літературних джерел з обраної теми сформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного КПК і його проекту в частині процесуального врегулювання правовідносин, які виникають між суб'єктами кримінального процесу на стадії порушення кримінальної справи. До головних наукових і практичних результатів дисертації відносяться:

1. На підставі сучасних теоретичних положень кримінального процесу сформульоване авторське поняття відмови в порушенні кримінальної справи як процесуального рішення, що перешкоджає виникненню кримінального переслідування за визначеним фактом чи у відношенні конкретної особи.

2. Автором обґрунтована необхідність введення в закон нового поняття підстав для відмови в порушенні кримінальної справи з переліком статей КПК, де вони були б передбачені, а також відзначено, що підставами для відмови в порушенні

кримінальної справи є достатні фактичні дані, отримані під час проведення перевірки одного з приводів до порушення кримінальної справи, вказаних в ч. 1 ст. 94 КПК України на підставі і в порядку передбаченому чинним законодавством, в яких міститься одна з передбачених законом обставин, що виключають провадження в кримінальній справі.

3. Відомчий контроль за діяльністю органів дізнання та досудового слідства – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на перевірку та нагляд за діяльністю особи, яка провадить дізнання (дізнавача), слідчого, при здійсненні досудового провадження з метою нормативного врегулювання їх діяльності, підвищення рівня і якості розкриття і розслідування злочинів, суворого дотримання законності.

4. Зазначено, що прокурорський нагляд – це регламентована законодавчими і відомчими актами діяльність прокурора, направлена на виявлення та усунення порушень законності, захист конституційних прав і інтересів громадян, що виникає при здійсненні функцій прокурорського нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів.

5. Запропоновано доповнити КПК окремою статтею з наступною редакцією: “Судовий контроль – це діяльність суду направлена на перевірку законності і обґрунтованості дій і рішень посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження та повноти і всебічності розслідування кримінальної справи, на підставі ініціативи суб'єктів кримінального процесу та осіб, інтересів яких торкається кримінальне провадження”.

6. Запропоновано внести доповнення до п. 14 ст. 32 КПК, тому що згідно ч. 1 ст. 130 КПК слідчий чи прокурор складають мотивовану постанову, але відсутня вимога щодо її законності і обґрунтованості, також відсутня дана вимога в п. 14 ст. 32 КПК, на відміну від вироку суду, який відповідно до ч. 1 ст. 323 КПК повинен бути законним і обґрунтованим, а також внести зміни до ст. 100 КПК та до ст. 212 проекту КПК, а саме змінити назву даних статей, оскільки прокурор здійснює нагляд не тільки за законністю, а і за обґрунтованістю відмови в порушенні кримінальної справи.

7. Обґрунтовується, необхідність закріплення на законодавчому рівні направлення заявнику копії постанови про відмову в порушенні кримінальної справи протягом 24 годин і можливості ознайомлення заявника з матеріалами про відмову в порушенні кримінальної справи з метою надання йому реальної можливості оскаржити прийняте процесуальне рішення.

8. Доведено необхідність доповнити КПК окремим розділом з назвою “Особливості кримінального провадження у відношенні окремої категорії осіб” та відзначено, приймати рішення про відмову в порушенні кримінальної справи повинні мати право лише ті посадові особи, які у встановленому законом порядку наділені правом ініціювати порушення кримінальної справи.

9. Наголошено на необхідності розробки і прийняття наказу МВС України “Про відомчий контроль за діяльністю органів дізнання та досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ

ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кири́й Л.М. Сутність, поняття і значення прокурорського нагляду та судового контролю при вирішенні питання про відмову в порушенні кримінальної справи // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 12. – С. 174–177.

2. Кири́й Л.М. Сутність, поняття і значення відомчого контролю при вирішенні питання про відмову в порушенні кримінальної справи // Право України – 2005. – № 4. – С. 66–69.

3. Кири́й Л.М. Правові наслідки процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – ” № 4. – С. 142–145.

4. Кири́й Л.М. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю рішень органу дізнання, слідчого і прокурора, про відмову в порушенні кримінальної справи // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С. 129–131.

АНОТАЦІЯ

Кири́й Л.М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київський національний університет внутрішніх справ, Київ, 2007.

Дисертація присвячена питанням відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду за дотриманням процесуального порядку відмови в порушенні кримінальної справи. У роботі досліджуються проблеми, пов'язані з поняттям, сутністю і значенням відомчого, судового контролю та прокурорського нагляду при вирішенні питання про відмову в порушенні кримінальної справи, процесуальними підставами та порядком відмови в порушенні кримінальної справи. Автором сформульовані пропозиції щодо удосконалення норм чинного кримінально-процесуального законодавства, які мають відношення до даної проблеми.

Ключові слова: відомчий контроль, прокурорський нагляд, судовий контроль, відмова в порушенні кримінальної справи.

АННОТАЦИЯ

Кири́й Л.Н. Ведомственный, судебный контроль и прокурорский надзор соблюдением процессуального порядка отказа в возбуждении уголовного дела. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Киевский национальный университет внутренних дел, Киев, 2007.

Диссертация посвящена вопросам ведомственного, судебного контроля и прокурорского надзора за соблюдением процессуального порядка отказа в возбуждении уголовного дела. В работе исследуются проблемы, относящиеся к понятию, сути и значению ведомственного, судебного контроля и прокурорского

надзора при принятии решения об отказе в возбуждении уголовного дела, процессуальным основаниям и процессуальному порядку отказа в возбуждении уголовного дела. Автором сформулированы предложения по усовершенствованию норм действующего уголовно-процессуального законодательства, которые имеют отношение к данной проблеме.

Диссертантом были поставлены и последовательно решены такие основные научные задачи: проанализированы нормы действующего законодательства, а также проекты УПК Украины, которые касаются института отказа в возбуждении уголовного дела; обобщены разные точки зрения, высказанные в юридической литературе и на их основе определены авторские понятия отказа в возбуждении уголовного дела, процессуального контроля, ведомственного, судебного контроля и прокурорского надзора за отказом в возбуждении уголовного дела; выявлены проблемы та недостатки законодательного урегулирования ведомственного, судебного контроля и прокурорского надзора за соблюдением процессуального порядка отказа в возбуждении уголовного дела, а также разработаны и обоснованы предложения по усовершенствованию действующего законодательства, которое регулирует ведомственный, судебный контроль и прокурорский надзор за соблюдением процессуального порядка отказа в возбуждении уголовного дела, обеспечение законного и обоснованного принятия этого решения.

Получили дальнейшее развитие предложения ученых о необходимости расширения следственных действий, производство которых возможно на стадии возбуждения уголовного дела, в связи с чем предложено на законодательном уровне предусмотреть возможность проведения допросов и экспертиз, выполнение которых возможно без ущемления прав и законных интересов лиц, участвующим в их проведении.

Научное и практическое значение имеют обоснованные выводы о необходимости наделения суда полномочиями непосредственного истребования необходимых материалов (с обязательным указанием срока выполнения данного требования), что позволит после их поступления отменять незаконные постановления об отказе в возбуждении уголовного дела и возбуждать уголовное дело. Предложено наделить начальника органа дознания правом продолжать сроки рассмотрения материалов, которые касаются телесных повреждений до получения акта судебно-медицинского исследования на срок не больше одного месяца с обязательным уведомлением пострадавшего о продолжении срока рассмотрения поданного им заявления.

Ключевые слова: ведомственный контроль, прокурорский надзор, судебный контроль, отказ в возбуждении уголовного дела.

ANNOTATION

Ciriy L.M. Department, judicial control and directorate of public prosecutions after the observance of protsessoualnogo order of refusal in excitation of criminal business. - Manuscript.

Dissertation on gaining of scientific degree of candidate of legal sciences after specialty 12.00.09 – criminal process and criminality's; judicial examination. Kiev national university of internal affairs, Kiev, 2007.

Dissertation is devoted to the questions of department, judicial control and directorate of public prosecutions after the observance of protsessoualnogo order of refusal in excitation of criminal business. In work the problems, which tying up with notion, essence and value, department, judicial control and directorate of public prosecutions at the decision of question about the refusal in excitation of criminal business, judicial grounds and judicial order of refusal in excitation of criminal business, are explored. By an author the formulated suggestions in relation to the improvement of norms of active criminalno-protsesoualnogo law, which relate to the given problem.

Key words: department control, directorate, judicial control of public prosecutions, refusal in excitation of criminal business.